

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาการวิจัย

ความเป็นมาของการวิจัย

เนื่องจากประเพณีสงกรานต์มีประวัติศาสตร์มายาวนาน เป็นหนึ่งของประเพณีที่สำคัญประจำปีเด่น ๆ จากประเพณีอื่น ๆ เช่นประเพณีลอยกระทง นอกจากความเป็นประเพณีแล้วยังเกี่ยวข้องกับคุณธรรมจริยธรรมในพระพุทธศาสนา จึงเรียกประเพณีสงกรานต์นี้ได้ว่า “แหล่งจริยธรรม” นอกจากนี้ที่สำคัญคือ จำนวน 3 วันของประเพณีสงกรานต์ถือว่าเป็นช่วงขึ้นปีใหม่ของไทยมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย จนถึง พ.ศ. 2483 จากนั้นเปลี่ยนเป็นวันที่ 1 มกราคม เพื่อให้เข้ากับหลักสากลนิยมที่นานาประเทศปฏิบัติกัน อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันนี้ แม้จะมีการเปลี่ยนวันขึ้นปีใหม่ไปนานแล้ว แต่ประชาชนทั่วไปก็ยังยึดถือว่า วันสงกรานต์เป็นวันขึ้นปีใหม่อยู่นั่นเอง

เมื่อพูดถึงสงกรานต์แล้วก็เป็นเรื่องจำเป็นที่ต้องรู้ความเป็นมา มีการพัฒนาการมาอย่างไร เมื่อทุกอย่างมีประวัติความเป็นมาแล้ว ก็แน่นอนเราต้องมีการสืบสาวเรียนรู้ถึงประโยชน์และคุณค่าของเรื่องนั้น ดังมีคำกล่าวว่า “ผู้ใดไม่รู้อดีตของตน ผู้นั้นก็เป็นเด็กอยู่เสมอ ไม่มีวันเติบโตเป็นผู้ใหญ่”¹ เมื่อคิดโดยพื้นฐานแล้ว ประเพณีใด ๆ ก็ตามถ้ามีประโยชน์ต่อสังคมน้อย หรือไม่จำเป็นมาก ประเพณีนั้นก็จะเลือนรางจางหายไปตามกาลเวลาในที่สุด แต่ถ้าคนส่วนไหนให้ความสำคัญเพราะกิจกรรมตามเนื้อหาของประเพณีนั้นให้คุณค่า มีประโยชน์ สร้างสรรค์สัจธรรมค้ำค้ำของคนในชาติได้ดี อย่างประเพณีสงกรานต์ก็จะมีอายุยืนยาวตลอดไป

ถ้าถามผู้วิจัย ว่าทำไมจึงทำวิจัยเรื่องนี้ ก็จะเป็นคำตอบรวมถึงบอกความเป็นมาด้วยว่าเป็นเรื่องที่น่ายกย่อง เป็นประเพณีที่สร้างแนวจริยธรรม ถือได้ว่า เป็นแหล่งจริยธรรมที่หาได้ แม้ว่าบางกรณีจะเกี่ยวข้องอยู่กับเทพ กับพรหม แต่นั่นก็เป็นเรื่องจริยธรรมที่สร้างโดยเทพพรหม อีกอย่างเมื่อประยุต์เข้ากับธรรมแล้ว จะเห็นได้ว่า เป็นการปฏิบัติธรรมด้วย อย่างกรณีก่อเจดีย์ทรายด้วยการนำทรายเข้าวัดเพื่อก่อเป็นเจดีย์นั้น แท้จริงแล้ว ก็เป็นการทดแทนทรายที่ตนเหยียบคิดเท้าจากวัด

¹ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, เทศกาลและประเพณีไทย, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมการศาสนา, 2527), หน้า 238.

เข้าบ้านนั่นเอง เรื่องนี้คติโบราณถือว่า บาป ที่นำสิ่งของในวัดออกไป ต้องนำมาทดแทนด้วยการขนทรายมาก่อนเป็นเจดีย์ ดังนั้น ประเด็นที่จะสะท้อนจิตได้ดีคือ ให้เคารพศาสนสถาน ศาสนวัตถุและไม่ทำชั่วสถานที่ทางศาสนา อย่างที่ผู้ว่าราชการจังหวัดพิษณุโลก ดร.ปรีชา เรื่องจันทร์ ธรรมรงค์ว่า วัดไม่ใช่บาร์ ศาลาไม่ใช่บ่อน เข้าพรรษา งดสุรา บุหรี่ ซึ่งได้ผลดี

สงกรานต์ มีประวัติที่มา 2 นัยด้วยกัน กล่าวคือ นัยหนึ่งมาจากอินเดีย ซึ่งมีปรากฏจากหลายตำราหลายเรื่อง ซึ่งเรื่องหนึ่งกล่าวว่า เมื่อพ้นจากอากาศหนาว ดินไม้เริ่มผลิดอกออกช่อ ผงสัตว์ที่เคยจำศีลออกหากินอีกครั้ง ธรรมชาติกลับฟื้นคืนสู่ความมีชีวิตชีวากอีกครั้ง ชาวอินเดียจึงถือเอาช่วงต้นฤดูใหม่นี้เป็นวันขึ้นปีใหม่เฉลิมฉลองแสดงความยินดีเล่นสนุกสนาน¹ เรื่องหนึ่งกล่าวว่า ในเมืองไทยมีฤดูกาลที่สอดคล้องกับชาวอินเดีย เพราะในช่วงเมษายนการเก็บเกี่ยวข้าวกล้าได้ผ่านพ้นไปแล้ว งานในไร่นาหยุดลงชั่วคราว จึงถือเอาวันสงกรานต์เป็นวันขึ้นปีใหม่ตามแบบอย่างอินเดีย²

ประเพณีนี้มีตำนานอยู่ว่า เศรษฐีสองฟัวเมียแต่งงานกันแล้วไม่มีบุตรด้วยกัน ทำให้นักเลงสุราข้างบ้านพุดจาเขี่ยหยันทำนเศรษฐีที่มีแต่เงินมั่งคั่งแต่งงานแล้ว แต่ไม่มีบุตร เป็นโมฆบุรุษ ไม่มีเชื้อไม่มีหน่อแตกเหล่าแตกกอ สูญพันธุ์มนุษย์ เศรษฐีคิดดูแล้วว่าจริง จึงเกิดมีความละอาย คิดอยากได้บุตรไว้สืบสกุลบ้าง จึงไปบวงสรวงต่อพระอาทิตย์ พระจันทร์ แต่ก็ไม่สมปรารถนา จนในปีหนึ่งเมื่อเดือน 4 คนทั้งหลายมีการละเล่นรื่นเริงกันทั่วชมพูทวีป เศรษฐีจึงพาบริวารไปยังต้นไทรริมน้ำ เอาข้าวสารล้างน้ำเจ็ดครั้ง แล้วหุงบูชารุกขเทวดา ณ ต้นไทรนั้น ตั้งจิตอธิษฐานขอบุตรต่อรุกขเทวดา ต่อมาธรรมชาติบันดาลให้ได้ลงมาปฏิสนธิในครรภ์ภรรยาของเศรษฐีเมื่อคลอดแล้วได้ชื่อว่า “ธรรมบาลกุมาร”³

เมื่อคิดดูแล้ว จนกว่าจะให้กำเนิดสงกรานต์ได้นี้ต้องอาศัยส่วนประกอบหลายอย่างทั้งสถานที่ บุคคล เวลาโอกาส ซึ่งจะลำดับเหตุการณ์ให้ดูชัดได้ว่า

เริ่มจากเศรษฐี 2 ฟัวเมียแต่งงานแล้วไม่มีบุตร จึงทำการขอบุตรกับต้นไทร ได้บุตรสมปรารถนาในเดือน 4 ตั้งชื่อว่า ธรรมบาลกุมาร เป็นเด็กที่เก่งสามารถเรียนรู้ภาษาสัตว์โดยเฉพาะนกตั้งแต่อายุ 7 ขวบ รับทำตอบปัญหา 3 ราศีโดยมีเสียงเป็นเดิมพันกับกบิลพรหมผู้มีชื่อเสียง เป็นอาจารย์บอกมนต์แก่ชาวชมพูทวีป ผลปรากฏว่าธรรมบาลกุมารตอบปัญหานั้นได้ กบิลพรหมจึงต้อง

¹ ธนาภิต เรียบเรียง, วันสำคัญของไทย, (กรุงเทพฯ: กรุงเทพฯ : ปิรามิด, 2541), หน้า 86.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 86.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 88.

ตัดเศียรของตน ปัญหาเมื่อเศียรนั้นตัดแล้วจะทิ้งที่ไหนไม่ได้ในโลกมนุษย์ จึงให้ธิดานำพานมา
รองรับนำไปบรรจุไว้ที่ค้ำคันธฤทิฐาเสนาธรมาศ เมื่อวันที่ราศีมีนกับราศีเมษเสวยฤกษ์กันโดยการโจ
ทาบกัน วันนี้ถือกันว่าวันสงกรานต์ ทำให้ธิดาทั้ง 7 นั้นเปลี่ยนวาระกันเป็นนางสงกรานต์นำเศียรบิดา
ของตนมาสร่งน้ำและเวียนประทักษิณรองเขาสุเนรุมาศ 60 นาที

โดยสรุป เหตุเกิดของประเพณีสงกรานต์ ตามนัยข้อความข้างต้นนี้เป็นการนำเหตุการณ์
มารวมเรียกว่าประเพณีสงกรานต์ได้อย่างไร เรื่องนี้ให้เราวิเคราะห์แต่ละประเด็น คือว่า

ลำดับที่ 1 เศรษฐี 2 คู่เมียไม่มีบุตร

ลำดับที่ 2 ทำการบนบานขอบุตรกับรุกขเทวดาได้บุตรในเดือน 4

ลำดับที่ 3 ตั้งชื่อบุตรนั้นว่าธรรมบาลกุมาร

ลำดับที่ 4 รับทาสปัญหา 3 ราศีกับกบิลพรหม

ลำดับที่ 5 พนันปัญหากันด้วยการตัดเศียร

ลำดับที่ 6 กบิลพรหมยอมตัดเศียรของตัวเอง

ลำดับที่ 7 มอบให้ธิดาคนโตชื่อทงษะบรรจุไว้ที่เขาสุเนรุมาศก่อนเดือนเมษายน

ลำดับที่ 8 นำเศียรของบิดามาสร่งน้ำเมื่อครบปีในเดือนที่ราศีมีนกับราศีเมษบรรจบกัน

ปัญหาว่า ทำไมสงกรานต์จึงเกิดขึ้นในเดือนเมษายน จึงตอบได้ว่า ก็เพราะถือเอาคติที่ราศี
2 ราศีคือราศีมีนกับราศีเมษ โจรมาบรรจบกันแล้วตัดกันคือทาบเกี่ยวกันในเดือน 2 เดือนนี้ ก็
สอดคล้องรับกันกับชื่อประเพณีที่ว่าสงกรานต์ ที่แปลว่าโจรมาบรรจบกันแล้วตัดกันพอดี เมื่อเป็น
ดังนี้จะเป็นประเพณีสงกรานต์ในเดือนอื่น ๆ ไม่ได้ การเล่นน้ำกันในประเพณีนี้ก็มาจากคติตรงที่คิด
ทั้ง 7 คนที่ต้องเปลี่ยนวาระกันนำเศียรของบิดามาสร่งน้ำแล้วเวียนรอบเขา 60 นาที แต่บังเอิญว่าเป็น
เดือนเมษายนซึ่งเป็นฤดูร้อนก็จึงถือคติเล่นน้ำกันในฤดูร้อนก็เท่ากับวันสงกรานต์เดือนเมษายนนั่นเอง

ความสำคัญของการวิจัย

ประเพณีสงกรานต์เป็นแหล่งของจริยธรรม เพราะแต่ละประการของกิจกรรม
สงกรานต์นั้นเป็นคติธรรมที่จะแสดงถึงจริยธรรม คติธรรม คุณธรรม เป็นสื่อเพาะพันธุ์อุปนิสัยตาม
ธรรมสำหรับคนไทย จนกลายเป็นวัฒนธรรมปลูกฝังค่านิยมอันงดงามของคนไทยมาหลายทศวรรษ
จนทางราชการกำหนดเป็นสำคัญ เช่นวันครอบครัว วันผู้สูงอายุ วันประมงแห่งชาติ เป็นต้น

อีกประการหนึ่ง สังคมไทยได้รับประโยชน์จากศาสนาในฐานะวัดที่ประกอบด้วย
พระสงฆ์ และวัที่สมบูรณ์ด้วยศิลปะ ทำเนียบปฏิบัติตามหลักธรรมของพระเจ้าแผ่นดิน เราจึงสรุป
ได้ว่า วัดกับวัง เป็นแหล่งศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และในวัฒนธรรมประเพณีนี้ก็ถือว่าเป็นแหล่ง

จริยธรรม จะเห็นได้ว่า ประเพณีสงกรานต์ เมื่อนำมาวิเคราะห์วิจารณ์แล้วจะสามารถขอเดี๋ยงให้ เห็นสาระแห่งธรรมได้ โดยจัดแบ่งเป็นหมวดหมู่ ดังนี้

1. ข้อควรใส่ใจ

1.1 ไม่ควรยึดถืออายุมากกว่าความจริง เพราะความรู้ความสามารถไม่อาจวัดกันด้วย อายุ นั่นคือไม่ควรดูหมิ่นคนอื่นแม้เป็นผู้เยาว์ อย่างในกรณีของกรมบาลกุมารแม้จะอายุน้อยแต่ มีความรู้ความสามารถมากสามารถตอบปัญหา 3 ราศีกับกบิลพรหมผู้มีความเก่งฉลาด เป็นผู้ใหญ่ มีความรู้ความสามารถมากมาย

1.2 อย่าพึ่งดูหมิ่นคนอื่น คือแม้ว่า จะเป็นผู้ใหญ่ที่มีอำนาจ ก็ไม่อาจรังแกผู้ที่มีความรู้ความสามารถได้ นั่นคือ ความจริงที่ว่า ไม่มีใครรู้ทุกเรื่องได้ ต้องอาศัยคนอื่น ๆ อย่างใน กรณีที่กรมบาลกุมารเป็นคนมีความรอบรู้ และรอบคอบ แต่ก็คิดคำตอบของปัญหานั้นไม่ออก ใน ที่สุดไปได้คำตอบจากนกอินทรี เพราะความรอบรู้ด้านภาษา

1.3 ยึดระเบียบวินัย คือการจะทำสิ่งใดต้องมีระเบียบวินัยมีกฎกติกาและเคารพกฎ กติกานั้นด้วยตัวอย่างที่ท้าวกบิลพรหมไม่อาศัยเหลี่ยมความรอบจัดของตนเอง เพราะมองเห็นว่า ความดีความถูกต้องและวาจาสัตย์รวมถึงกฎกติกาจะเป็นบรรทัดฐานในสังคม เพื่อให้สังคมเกิดความ สงบสุขสืบต่อไป และรักษาความเป็นพรหมของตนเองไว้จึงยอมทำตามกติกาที่ร่างไว้ด้วยการตัด ศีรษะของตน เป็นการยอมตายเพื่อรักษาความถูกต้องชอบธรรมเอาไว้

1.4 การพนันเป็นพหุฆาตที่ร้ายกาจ การพนันถือว่าเป็นผีสิงอย่างหนึ่ง ตัวอย่างที่ ท้าวกบิลพรหมต้องตายเป็นเพราะการพนันที่ตนกล้าเดิมพันด้วยชีวิตอันเป็นผลจากการสบประมาท ธรรมบาลกุมาร จึงต้องสังวรไว้ว่า “การพนันนั้นร้ายกาจแม้แต่ท้าวกบิลพรหมยังตาย” บุคคลไม่ควร ใ้การพนันมาทำลายทรัพย์ทำลายครอบครัวและทำลายชีวิต คำโบราณมีกล่าวเปรียบเทียบไว้ว่า “โจรปล้นสิบครั้งไม่เท่าไฟไหม้หนึ่งครั้ง ไฟไหม้สิบครั้ง ก็ไม่เท่ามัวเมาในการพนัน”

1.5 บุตรธิดาต้องกตัญญูกตเวทีต่อบิดามารดาของตน จะเห็นได้จากการปฏิบัติของ ธิดาทั้ง 7 ต่อท้าวกบิลพรหมแสดงความกตัญญูกตเวที เมื่อครบรอบปีจะพลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันมา อัน ชัญ ศรี ษะ ข อง ท้าว ก บิลพรหมออกมาแก้ประตักษิณรอบภูเขาสุมรุพร้อมด้วยเหล่าเทพเท วทั้งหลายประมาณหนึ่งชั่วโม่งแล้วนำกลับคืนเก็บรักษาไว้ ณ ที่เดิม

1.6 คนที่มีวาจาสัตย์ เคารพกฎกติกาย่อมได้รับเกียรติและเป็นที่ยกการบูชา แสดงให้ เห็นว่าท้าวกบิลพรหมแม้จะยิ่งใหญ่และมีอำนาจมากก็ตาม แต่ไม่อาศัยอำนาจที่มีกระทำสิ่งที่ผิด กลับ กระทำสิ่งที่ ถูกต้องชอบธรรมไว้เป็นแบบอย่าง ด้วยการกระทำตามที่พูด ยอมตายดีกว่าอยู่อย่างคนไร้ วาจาสัตย์ จะเห็นว่าการยอมตายเพื่อธรรมนั้นทำให้เป็นอมตะ สังคมไม่ลืม ครบรอบปีเหล่าทวยเทพ

เทวทั้งหลายต้องมารวมกันกระทำพิธีสักการบูชาศิระของท้าวกบิลพรหมและนำไปแห่ประกาศให้ปวงประชาได้รู้เห็น ถือเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติ เป็นการเชิดชูคุณค่าแห่งธรรมะ (วาจาสัตย์)

2. บุคลาธิษฐานเข้าสู่ธรรมาธิษฐาน

2.1 บุคลาธิษฐานจากกบิลพรหม กับธรรมบาลกุมาร กล่าวกันว่าเป็นพรหม หมายถึง ได้แก่ พรหมวิหารธรรม 4 ประการ ประกอบด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เมื่อทุกฝ่ายอยู่สุขสบายแต่ก็เพ่งดูอยู่อย่างพร้อมจะเข้าไปช่วยเหลือเมื่อมีภัย หรือวางจิตให้สงบเป็นกลางเมื่อหมดหนทางที่จะช่วยเหลือได้แล้ว อนึ่ง นัยที่จะกล่าวต่อไปนี้ เป็นนัยแห่งปรมัตถธรรมซึ่งเป็นการมองที่ลึกซึ้งกว่า ท้าวมหาพรหมหรือกบิลพรหม ที่กล่าวถึงนั้นคือ “อตฺตา” ได้แก่ความรู้สึกรู้ว่ามีตัวตนจริงๆ ซึ่งได้ถามปัญหากับธรรมบาลกุมาร

2.2 ธรรมบาลกุมาร ได้แก่ “สติ ปัญญา” เมื่อเกิดปัญหาขึ้นมาเช่นนี้จึงนำไปคิดใคร่ครวญ แต่คิดอย่างไรก็คิดไม่ออก ว่าส่วนประกอบของชีวิต คือเบญจขันธ์ ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณนี้ ไม่ใช่ตัวตนอย่างไร

2.3 ต้นตาล ได้แก่ จิตที่เป็นสมาธิ ธรรมชาติของต้นตาลหรือต้นไม้อื่นในตระกูลนี้นั้นจะเป็นไม่มีลำต้นเดียวโดดเดียวไม่มีกิ่งก้านสาขา เมื่อจิตตั้งตรงเป็นหนึ่งสงบเกิดความสว่างทางปัญญาเข้าใจปัญหาได้อย่างถูกต้องนอกอินทรีย์คู่พัวเมียบ ได้แก่ อายตนะ

3. นัยแห่งปัญหา 3 ราศี

3.1 นัยแห่งจริยธรรม

คำตอบว่า เขาราคีอยู่ที่หน้า จึงให้ล้างหน้า คือหลังจากผ่านคืนแห่งการนิทราแล้วลุกขึ้นตื่นนอนมาเราต้องล้างหน้าเพื่อชำระมลทินต่างๆ เช่นจิตเป็นต้น ให้สะอาดแต่งหน้าและร่างกายด้วยเสื้อผ้าอาภรณ์ให้ดูดีมีสง่าราศี เพราะคนเวลาพบกันสิ่งแรกที่จะดูคือหน้าการกล่าวเพียงเท่านั้นอาจดูผิวเผินเกินไป จึงต้องเจาะคำว่าเป็นน้ำให้ลึกลงไปอีกเป็นน้ำแห่งเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ได้แก่หน้าของความเป็นพรหมหน้าทั้ง 4 ต้องมีความบริสุทธิ์ เช่นเมตตาบริสุทธิ์ ไม่มีสิ่งใดซ่อนเร้นไว้หลังจากแห่งเมตตาแล้วอีกสำนวนว่า เมตตาต้อง ไม่มีฉาก เป็นเมตตาแห่งความโปร่งใสบริสุทธิ์จะชื่นชมยินดีก็เป็นการชื่นชมสรรเสริญที่ไม่อยู่บนฐานของผลประโยชน์ เพราะคำชื่นชมบนผลประโยชน์ย่อมไม่บริสุทธิ์

คำตอบว่า เทียงราคีอยู่ที่อก จึงให้ใช้น้ำลูบอก คือช่วงฤดูร้อนโดยเฉพาะเดือนเมษายน ความร้อนจะขึ้นสูงมาก เทียงวันจะสัมผัสได้อย่างชัดเจนถึงอุณหภูมิที่สูง คนต้องเอาผ้าชุบน้ำเช็ดอกซึ่งอยู่กับถึงหัวใจ ให้เกิดความเย็นบรรเทาความร้อนทางใจ สู่ถึงความอดทน ไม่ว้าวามไปตามความร้อน และแต่งตัวให้เหมาะสมงดงาม (แม้ว่าจะร้อน) จะได้ดูมีสง่าราศีราศีที่แท้ของบุคคลนั้น เป็น

การเก็บซ่อนอารมณ์ที่ไม่พึงประสงค์ได้ อากาศร้อนก็ให้ร้อนเพียงภายนอกไม่ให้ร้อนเข้าไปถึงในใจ โดยใช้น้ำธรรมมาประจำไว้ในใจ รู้จักอดทน อดกลั้นพร้อมทั้งมีความสงบเสงี่ยม ไม่อยู่อย่างคนร้อน อกร้อนใจด้วยความอิจฉาริษยา อาฆาต พยาบาท เป็นต้น

คำตอบว่า เย็นราศีอยู่ที่เท้า จึงให้ล้างเท้า คือหลังจากการตรากตรำการงานกลับบ้าน อาบน้ำทำธุระต่างๆเสร็จก่อนเข้านอนคนต้องล้างเท้าก่อน เพื่อป้องกันสิ่งสกปรกที่ติดอยู่กับเท้าไปทำให้ที่นอนสกปรกซึ่งยากต่อการทำความสะอาดสิ่งที่จะครอบงำจิตใจให้ไร้ราศีที่เท้านี้ได้แก่กุศลมูลทั้ง 3 (ความโลภ ความโกรธ ความหลง) อันเป็นรากฐานของความชั่ว ที่ต้องชำระล้างให้หมดจดก่อนเมื่อนอนจะได้หลับสบายไม่ต้องมีไฟมาเผาใจให้เราร้อนนอนจนกระสับกระส่าย ราศีทั้งสามต้องชำระล้างให้หมดจดทั้งเบื้องต้นท่ามกลางและที่สุดคงที่ยกมานี้ชีวิตจึงจะประสบสันติสุข

3.2 นัยแห่งการเข้าถึงปรมัตถธรรม

ความหมายของตอนเช้า หมายถึง รุ่งอรุณแห่งการบรรลุมรรคต้องใช้น้ำธรรมล้างความเห็นผิด (มิจฉาทิฎฐิ) ให้เปลี่ยนเป็นความเห็นที่ถูกต้อง (สัมมาทิฎฐิ) จากนั้นจะเกิดเป็นความเห็นอันยอดเยี่ยมที่เรียกว่าทศานุตรริยะ ได้แก่การละสังโยชน์ 3 ข้อแรกได้ซึ่งได้แก่ สักกายทิฎฐิ วิจิกิจฉา สัสสพตปราคาส ความหมายของตอนเที่ยง หมายถึงการละสังโยชน์ 2 ข้อได้แก่ กามราคะ ปญฺเษะ

คำตอบว่าตอนเย็น หมายถึงการปฏิบัติต่อเนื่องจนชำระล้างกิเลสที่เหลืออีก 5 ประการได้แก่ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา

4. นัยแห่งความเชื่อ

4.1 การปล่อยนก หมายถึง ถือว่าเป็นเรื่องที่ดี เป็นการปล่อยเป็นการคืนอิสรภาพให้กับสัตว์ ถือเป็นการล้างบาปสะเดาะเคราะห์ให้หมดไป เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตน

4.2 การปล่อยปลา หมายถึงความเมตตา นำไปปล่อยในแม่น้ำ พอถึงฤดูฝนปลาที่รอดตายก็กลับมาแพร่พันธุ์เป็นอาหารของคนได้อีก

4.3 การก่อเจดีย์ทราย หมายถึง นิमित โชคลาภ ให้มีความสุขความเจริญเงินทองไหลมาเทมาจุทรายที่ชนเข้าวัดอีกประการหนึ่งได้แก่ กุศโลบายแห่งบุญบาป เพราะบุคคลเดินเข้าออกวัดในรอบหนึ่งปีไม่รู้ว่าจะเดินที่ใดที่หนึ่งเข้าหรือออกจากวัดไหนมากกว่ากัน การขนทรายเข้าวัดจึงถือว่าเป็นการชดเชยทดแทนดินที่เดินเท้าออกจากวัด จะได้ไม่เป็นบาปในขณะที่เดียวกันก็ได้บุญ สิ่งเหล่านี้เป็นความละเอียดอ่อนทางจิตใจของบรรพบุรุษ ซึ่งหวาดกลัวต่อบาปและผลของบาป

4.4 การสงวนน้ำพระและรดน้ำผู้สูงอายุ หมายถึง พิธีกรรมช่วยชำระล้างสิ่งไม่งามที่ค้างคาอยู่ในใจให้หมดไปและช่วยลดอดีต ความอวดดี หยิ่ง จ้องหองที่มีอยู่ด้วย ในแต่ละตระกูล บุตรหลานก็จะรดน้ำผู้สูงอายุในตระกูลตนแล้วเปลี่ยนเสื้อผ้าใหม่ให้ท่าน ซึ่งก่อให้เกิดความรู้สึกที่ดี มีความรักความเมตตาต่อกันประจักษ์ชัดถึงความผูกพันและช่วยลดช่องว่างระหว่างวัย รู้จักให้เกียรติและเคารพกันตามวัย ช่วยให้คนทุกวัยอยู่ร่วมกันอย่างสงบใจเย็นใจการนำอิฐของบรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้วมาให้พระบงสุกุลก็เป็นการแสดงความกตัญญูทดแทน แม้ท่านล่วงลับไปแล้วก็ยังไม่ลืม เป็นการกระทำให้อนุชนเห็นเป็นแบบอย่าง เพื่อการธำรงรักษาสืบต่อไป ทั้งหมดล้วนเป็นเครื่องบ่งบอกและแสดงถึงความกตัญญูทดแทนที่ต่อผู้มีพระคุณหรือผู้สูงอายุในตระกูลและชุมชนของตนน้ำ ในเทศกาลสงกรานต์ เป็นเดือนที่มีความร้อนมากขณะเดียวกันปริมาณน้ำก็เหลือน้อยพร้อมกันนั้นผู้คนกลับใช้น้ำกันมากดูจะไม่ค่อยสอดคล้องกันสักเท่าไร แต่อาศัยคุณค่าที่มีอยู่ในน้ำอันเป็นคุณธรรมได้แก่

- 1) สามัคคีและเชื่อมผสานกับสิ่งต่างๆ ให้ยึดเกาะรวมกันได้
- 2) ให้ความเย็นเพื่อคลายความร้อน สื่อน้ำภายนอกให้เกิดน้ำใจ ให้เย็นกายเย็นใจหรือร้อนกายก็ไม่ร้อนใจ
- 3) อ่อนน้อมถ่อมตน อยู่ในที่ต่ำโดยธรรมชาติ ไม่แก่งแย่งแข่งขัน ไม่อวดดีอวดเด่น หยิ่งทะนงตนหรือน้อยใจ
- 4) เทียงธรรมหรือยุติธรรมสม่ำเสมอ ไม่ลำเอียง ไม่เลือกปฏิบัติ ให้ความเย็นเสมอกันหมดไม่ว่าเศรษฐีหรือยาก คุณธรรมเหล่านี้เป็นสิ่งที่ควรสาดให้แก่กันและกันให้ซึบโลมอยู่ในใจเหมือนน้ำที่ซึบโลมร่างกายกิจกรรมต่างๆ ในเทศกาลวันสงกรานต์

คุณค่าของประเพณีสงกรานต์

วันสงกรานต์มี 3 วัน เริ่มวันที่ 13 เมษายน เป็นวันมหาสงกรานต์ วันที่ 14 เป็นวันเนาและวันที่ 15 เป็นวันเถลิงศกใหม่ ประเพณีสงกรานต์นี้ ถือได้ว่ามีอิทธิพลต่อสภาพแวดล้อมและสภาพทางจิตใจของคนที่สุด ถามว่าทำไมเทศกาลสงกรานต์จึงเกิดขึ้นในหน้าร้อน ถ้าตอบระบบสุริยจักรวาลก็คือการโคจรของดวงอาทิตย์ในราศีเมษมาบรรจบกันในวันที่ 13-14-15 เมษายน ทุกปี โดยวันแรกเรียกว่าวันสงกรานต์ (วันตัดคือประกอบกันของดวงอาทิตย์) วันที่ 2 เรียกว่าวันเนา (ดวงอาทิตย์ประกบกันตรงฉากพอดี) วันที่ 3 เรียกว่าวันเถลิงศก คือวันเริ่มศักราชใหม่ และคนไทยถือว่าเป็นปีใหม่ของไทยด้วย ประกอบกับเดือนเมษายนนี้เป็นฤดูร้อน อากาศร้อน สันนิษฐานว่า ถ้าจะมีงานรื่นเริงบันเทิงอย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมต้องเล่นกันด้วยน้ำ ด้วยเหตุนี้ สงกรานต์จึงมีกิจกรรมเล่นน้ำกัน

แต่เบื้องหลังนั้น มีมูมหนึ่งนั่นคือปัญหา 3 ราศี ซึ่งเกิดขึ้นในเหตุการณ์ของเทศกาลสงกรานต์โดยเป็นปัญหาของเทพเทวดาทายกันใช้ศึรยะเป็นเดิมพัน ถ้าใครตอบไม่ได้คนนั้นต้องตัด

ศีระบูชาความรู้กัน บังเอิญว่าท้าวบิลพรหมตอบปัญหาให้แก่ท้าวมหาพรหมได้ ท้าวมหาพรหมจึงยอมตัดศีระของตนบูชาความรู้ท้าวบิลพรหมตามสัญญา ปัญหา 3 ราศีนี้ เป็นปัญหาจริยธรรมนั่นเอง เป็นการแสดงให้เห็นว่า ปัญหา 3 ราศีนี้แล เป็นปัญหาจริยธรรม ที่สอนระเบียบวินัยให้แก่เด็ก ๆ หรือผู้ใหญ่ได้เป็นอย่างดี เป็นวัฒนธรรมที่ปฏิบัติกันสืบมาช้านาน เป็นอมตะเป็นตัวอย่างให้เห็นว่าเป็นสังคมที่ยอมรับกันจริง

นอกจากนี้ ยังมีกรณีอื่น ๆ คือ ธรรมเนียมการปล่อยนกปล่อยปลาในวันเกิด การรดน้ำค้ำหัวผู้ใหญ่ในเทศกาลสงกรานต์ กำหนดวันประมงแห่งชาติ การก่อเจดีย์ทรายเข้าวัด กำหนดผีตาโขน เหล่านี้เป็นกิจกรรมที่ปฏิบัติโดยทั่วไป แต่ที่ปฏิบัติกันในกลุ่มหมู่บ้านพื้นบ้านต่าง ๆ ก็มีอีกมากมายและย่อมมีคตินิยมเพิ่มอีกตามคตินิยมของท้องถิ่นนั้น ๆ

กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากประเพณีสงกรานต์นี้ นับได้ว่าสร้างคุณค่าทางกายและทางจิตใจอย่างมาก คุณค่าทางกาย เป็นการสื่อถึงความรัก ความสามัคคีกัน การไม่ถือโทษโกรธเคืองกัน ในระหว่างเล่นสงกรานต์ หรือแม้หลังสงกรานต์แล้วก็ไม่ผูกโกรธกัน อภัยให้กัน การให้อภัยกันนี้ ถือว่าเป็นการธรรมทานอย่างหนึ่งในการให้สิ่งของทั้งปวง ดังพุทธพจน์ว่า การให้ธรรมเป็นทาน ชนะการให้ทั้งปวง¹

คำและความหมายของคำที่เกี่ยวข้องเนื่องในวันสงกรานต์

เป็นที่ทราบดีแต่ต้นว่า สงกรานต์ แปลว่า กว้างขึ้น ข้างขึ้น หรือการเคลื่อนที่ ขยายที่ หมายถึง เวลาที่ดวงอาทิตย์เคลื่อนจากราศีหนึ่งไปสู่อีกราศีหนึ่ง ทุก ๆ เดือนเรียกว่า สงกรานต์ จะเรียกชื่อพิเศษว่า "มหาสงกรานต์" เป้นวันขึ้นปีใหม่ โดยวิธีนับทางสุริยคติ (วิธีนับวันและเดือนโดยถือกำหนดตำแหน่งดวงอาทิตย์เป็นหลัก) ดังกล่าวแล้ว ยังมีคำที่เกี่ยวข้องด้วยสงกรานต์นี้ คือคำว่า

ตรุษ เป้นภาษาทมิฬ ไซในชนเผ่าหนึ่งทางอินเดียตอนใต้ แปลว่า ตัด หรือขาด คือตัดไป หรือขาดไป หมายถึง การสิ้นไปนั่นเอง ตามปกติการกำหนดวันตรุษหรือวันสิ้นไป จะถือหลักทางจันทรคติ (วิธีนับวันและเดือนโดยถือเอาการเดินของดวงจันทร์เป็นหลัก) คือวันแรม 15 ค่ำ เดือน 4

วันเนา แปลว่า "วันอยู่" คำว่า "เนา" แปลว่า "อยู่" หมายความว่า เป้นวันถัดจากวันมหา สงกรานต์มา 1 วัน วันมหาสงกรานต์เป้นวันที่ดวงอาทิตย์ย่างสู่

¹ พ.ร. (ไทย) 25/354/144.

ราศีตั้งต□นป□ใหม่□ วันเนาเป□นวันที่ดวง อาทิตย์□เข□าที่เข□าทาง วันราศีตั้งต□นใหม่ □เรียบร□อยแล□ว คืออยู่□ประจำที่แล□ว

วันเถลิงศก แปลว□า "วันขึ้นศก" เป□นวันเปลี่ยนจุลศักราชใหม่□ การที่เปลี่ยนวันขึ้นศกใหม่□มาเป□นวันที่ 3 ถัดจากวันมหาสงกรานต์□ เพื่อให้□หมดป□ญหา□ การย□างขึ้นศก□จุดเดิม สำหรับต□นป□นั้นเรียบร□อยดี ไม□มีป□ญหาเพราะอาจมีป□ญหาติดพันเกี่ยวกับชั่วโมง นาฬิกา วินาที ยังไม□ครบถ□วนสมบูรณ์□ ที่จะเปลี่ยนศก□าเลื่อนวันเถลิงศกหรือวันขึ้นจุลศักราชใหม่□มาเป□น วันที่ 3 ก็หมายความว่า□อย□างน□อยดวงอาทิตย์□ใด□ก□าวเข□าสู่□ราศีใหม่□ ไม□น□อยกว□า 1 องศาแล□วอาจจะย□างเข□าองศาที่ 2 หรือที่ 3 ก็ได้□

คำห้ว ปกติแปลว□า “สระผม” แต่□ในประเพณีสงกรานต์□ล□านนา จะหมายถึงการไปแสดงความเคารพ ขอโหสิกรรมที่อาจใด□ล□วงเกินในเวลาที่ผ□านมา รวมทั้งการไปขอพรจากผ□าใหญ่□ ซึ่งหมายถึงญาติผ□าใหญ่□ ผ□าอาวุโสในหมู□ บ□านในเมืองหรือครูบาอาจารย์□ ผ□าบังคับบัญชา โดยส□วนมากจะไข□น้ำขมิ้นส□มป□อยไปไหว□ท□าน และท□านก็จะจุ□มแล□วเอาน้ำเปะบนศีรษะเป□นเสร็จพิธี¹

อนึ่ง โครงการวิจัยนี้ สอดคล้องกับกรอบสาระการวิจัยประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2553 ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในกรอบสาระที่ 3 กล่าวคือ

1. การวิจัยหลักคำสอนในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ศึกษาเกี่ยวกับหลักคำสอนที่ปรากฏในพระไตรปิฎก อรรถกถา ชาดก ฎีกา อนุฎีกา และคัมภีร์ที่เกี่ยวข้อง การตีความของนักปราชญ์ นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา
2. การวิจัยเพื่อประยุกต์พุทธธรรมไปใช้ในการแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม : ศึกษาพุทธธรรมเพื่อนำไปใช้เป็นหลักในการพัฒนาและส่งเสริมคุณภาพชีวิต สังคมความเข้มแข็งของชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาที่ยั่งยืน
3. การวิจัยเพื่อประยุกต์พุทธธรรมไปใช้ในการแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม เศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนาสังคม หลักธรรมมาภิบาล คุณธรรม จริยธรรมของทุกกลุ่มเป้าหมาย เช่น การเมือง การสื่อสาร การใช้เทคโนโลยีและสารสนเทศด้วยการวิจัยเพื่อส่งเสริมกิจการพระพุทธศาสนาและกิจการคณะสงฆ์ : เป็นการศึกษาเกี่ยวกับกิจการพระพุทธศาสนา ทั้งด้านการจัดองค์กร การปกครอง

¹ <http://www.google.co.th/search>

การศึกษา การศึกษาคณะสงฆ์ การเผยแผ่ การสาธารณูปการ สาธารณสงเคราะห์และความร่วมมือ เพื่อสร้างความเข้มแข็งขององค์กร ชุมชนเครือข่ายในประเทศและต่างประเทศเพื่อให้อยู่ร่วมกันได้ อย่างสันติสุข รวมถึงความมั่นคงของพระพุทธศาสนา การปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนา หลัก ธรรมาภิบาล ประชากรชาวพุทธศาสนสถาน ศาสนวัตถุ ศาสนสมบัติ พุทธศิลป์ ศาสนพิธี ปราชญ์ ทางพระพุทธศาสนา ศาสนบุคคล

จากการแสดงข้อมูลต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นนั้น แสดงให้เห็นว่า ประเพณีสงกรานต์เป็น แหล่งจริยธรรมที่สำคัญยิ่ง กิจกรรมทุกอย่างย่อมสื่อถึงธรรม ระเบียบวินัยสอนให้คนมีจิตสำนึกใน คุณค่าทางประเพณี ศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมโดยแท้ จึงสมควรทำการวิจัยเพื่อศึกษาวิเคราะห์ จริยธรรมที่ปรากฏในประเพณีสงกรานต์นี้

กิจกรรมในวันสงกรานต์

ธรรมชาติของประเพณี เทศกาล ย่อมต้องมีการเล่นเพื่อความบันเทิง และส่วนหนึ่งก็ ต้องปฏิบัติคือพิธีทางศาสนา ดังนั้น คำว่ากิจกรรมจึงรวมทั้งการเล่นและการปฏิบัติศาสนกิจทั้ง ก่อน ระหว่าง และหลังวันสงกรานต์ ดังมีรายละเอียด ดังนี้

ก ☐ ่อนวันสงกรานต์ ☐ เป ☐ นการเตรียมความพร้อมทางกาย-ใจในด ☐ านด ☐ าง ๆ เพื่อความเป ☐ น

สิริมงคลและต ☐ ่อนรับชีวิตใหม่ ☐ ที่จะเริ่มด ☐ นในวันป ☐ ใหม ☐ ที่กำลังจะมาถึง กิจกรรมที่ทำ ได ☐ แก ☐

1. การทำความสะอาด ☐ านเรือนที่อยู่ ☐ อาศัย รวมถึงจัดอาคารสถานที่ด ☐ าง ๆ รวม ไปถึงวัด ศาลา บริเวณชุมชน เป ☐ นด ☐ น

2. การเตรียมเสื้อ ☐ ำ เครื่องประดับสวมใส่ ☐ ไปทำบุญ เสื้อที่ใส่ในประเพณีสงกรานต์ มักเป็นเสื้อลายดอกนอกจากนี้ยังมี ☐ ำสำหรับไปไหว ☐ ู ☐ ใหญ่ ☐ เพื่อรดน้ำขอพรด ☐ วย

3. การเตรียมอาหารหวานคาวในการไปทำบุญ รวมไปถึงขยันในการมาตักบาตบิณฑบาตในการ ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่เปรตชน

ในระหว่างวันสงกรานต์ ☐ เมื่อถึงวันสงกรานต์ ☐ เป ☐ นเวลาที่ทุกคนจะยิ้มแย ☐ มแจ ☐ มใส ทำใจให้ ☐ ิบกบาน เพื่อทำกิจกรรมด ☐ าง ๆ ซึ่งมีดังต ☐ ่อไปนี้

1. การทำบุญ ตักบาตรตอนเช ☐ ำ หรือนำอาหารไปถวายพระที่วัด

2. การทำบุญอุ ☐ ฐ คือภายหลังที่พระสงฆ์ฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว ก็จะมีพิธีมาตักบาตบิณฑบาต หรือ อาจจะมีนิมนต ☐ พระไปยังสถานที่เก็บหรือบรรจ ☐ ฐ

3. การสงฆ์น้ำพระ มี 2 แบบ คือ การสงฆ์น้ำพระภิกษุสามเณร และการสงฆ์น้ำ การสงฆ์น้ำ จะใช้ ☐ น้ำอบ น้ำหอม หรือน้ำที่ผสมค ☐ วยน้ำอบ น้ำหอมประพรมที่องค์ ☐ พระ

4. การก ☐ อพระเจดีย์ ☐ ทราย จะทำในวันใดวันหนึ่งระหว ☐ างวันที่ 13-14-15 เมษายน โดยการขนทรายมาก ☐ อเป ☐ นเจดีย์ ☐ ขนาดต ☐ าง ๆ ในบริเวณวัด โดยมีวัตถุประสงค์ ☐ เพื่อให้ ☐ วัดใด ☐ ไซ ☐ ประโยชน์ ☐ ในการก ☐ อสร ☐ าง หรือถมพื้นที่ ☐ อไป ถือเป ☐ นการทำบุญอีก ลักษณะหนึ่งที่ได ☐ ทั้งบุญและความสนุกสนาน

5. การปล ☐ อยนกล ปล ☐ อยปลา เป ☐ นการทำบุญทำทานอีกรูปแบบหนึ่ง โดยเฉพาะ การ ปล ☐ อยนกลปล ☐ อยปลาที่ติดกับดัก บ ☐ วง ใ ☐ ไปสู่ ☐ อิสระ หรือปลาที่อยู่ ☐ ในนี้ ตื่น ๆ ซึ่งอาจจะตายได้ ☐ หากปล ☐ อยให้ ☐ อยู่ ☐ ในสภาพแบบเดิม

6. การรดน้ำ ☐ ใหญ่ ☐ หรือการรดน้ำขอพร เป ☐ นการแสดงความรัก ☐ อ ☐ ใหญ่ ☐ ของครอบครัว หรือ ☐ ใหญ่ ☐ ที่เคารพนับถือ การรดน้ำ ☐ ใหญ่ ☐ อาจจะรดน้ำทั้งตัวหรือ รดเฉพาะที่ ☐ ามือก็ได ☐ ดังนั้น จึงควรมีผ ☐ าน ☐ วมไปมอบให้ ☐ ค ☐ วย เพื่อจะได ☐ ผลัดเปลี่ยนหลังจากเสร็จสิ้นพิธีแล ☐ ว

7. การเล ☐ นรดน้ำ หลังจากเสร็จพิธีการต ☐ าง ๆ แล ☐ ว เป ☐ นการเล ☐ นรดน้ำเพื่อเชือ ความสัมพันธ์ ☐ ระหว ☐ างญาติมิตร โดยการใ ☐ น้ำสะอาดผสมน้ำอบหรือน้ำหอม หรือจะใช้ ☐ น้ำ อบก็ได ☐ รดกันเบา ๆ ค ☐ วยความสุภาพ

8. การเล ☐ นรินเรีต ☐ าง ๆ เช ☐ น เช ☐ าทรงเม ☐ ศรี สะบ ☐ าลูกข้าง สุดแล ☐ วแต่ ☐ ความนิยมของท ☐ องถีนั่น ประเพณีปฏิบัติเหล ☐ านี้ อาจจะไม่มีความแตกต ☐ างกันออกไป ตามแต่ ☐ ละท ☐ องถีน การจะยึดถือปฏิบัติอย ☐ างไรนั้น ขึ้นอยู่ ☐ กับความเหมาะสม และความต ☐ องการของชุมชนเป ☐ นสำคัญ

หลังวันสงกรานต์

หลังจากวันสงกรานต์แล้ว ทุกคนจะมีความชื่นชมยินดีกับตนจากการที่ได้ปฏิบัติตาม หน้าที่ในศิลปวัฒนธรรม ประเพณีของตนอย่างสมบูรณ์ ตรงกันข้ามนั้น ถ้าเราไม่ได้ทำกิจกรรมใด ๆ จะมีความรู้สึกว่าเขาอะไรสักอย่างหนึ่ง ดังนั้น หลังวันสงกรานต์ เราควรตั้งมโนธรรมสำนึกว่า

1. ตนเองมีส่วนในการดำรงศิลปวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม
2. ตนเองมีมโนธรรมสำนึกในความรักสามัคคีในชุมชน ศาสนา
3. ตนเองมีเข้าใจในคุณค่าของประเพณีสงกรานต์
4. ตนเองมีความเข้าใจในจริยธรรมและปฏิบัติตามจริยธรรม
5. ตนเองเป็นแบบอย่างของอนุชนในการปฏิบัติตนตามมารยาทของสังคม

เหตุผลความจำเป็นในคุณค่าทางจริยธรรมของประเพณีสงกรานต์

ความจำเป็นของจริยธรรมในประเพณีสงกรานต์นั้น นับว่าเป็นบุคลากรพื้นฐานที่สอนจริยธรรมแก่นุชนัยมาช้านาน คือเป็นจริยธรรมที่ได้รับการแสดงออกเป็นรูปธรรมแล้วปฏิบัติผ่านประเพณีสงกรานต์นี้ทั่วประเทศ จริยธรรมมีความสำคัญต่อมนุษย์ คือมนุษย์เป็นผู้กระทำเป็นผู้ใช้ทรัพยากร และมนุษย์เป็นผู้รับผลกระทบจากการใช้จริยธรรมเอง เมื่อเป็นดังนี้ มนุษย์จะปฏิบัติต่อมนุษย์ด้วยการมีความเคารพนับถือต่อบุคคล มีการยาทางสังคมต่อกัน มีการช่วยเหลือเอื้ออาทรต่อกัน ซึ่งความจริงในทางพระพุทธศาสนากำหนดจริยธรรมว่าด้วยเรื่องความสัมพันธ์ทางสังคมไว้ชัดเจน เรียกว่าทศ 6 มี 6 คู่ซึ่งจะปฏิบัติแบบปฏิภาระต่อกัน คือ พ่อแม่ต่อบุตรธิดา อาจารย์ต่อศิษย์สามีต่อภรรยา มิตรสหายต่อมิตรสหาย นายจ้างต่อลูกจ้าง และสมณพราหมณ์ต่อชาวบ้าน มนุษย์จะปฏิบัติต่อสัตว์อื่น ๆ รวมทั้งพืช น้ำ ไฟ ป่าด้วย ตัวอย่างในวินัยสงฆ์มีบัญญัติห้ามภิกษุสงฆ์ปีศาจลงน้ำ หรือเทของเน่าของเสียลงในน้ำ ทั้งนี้เพราะจะเกิดพิษภัยนั่นเอง ตัวอย่างมนุษย์จริยธรรมตอนผ่านประเพณีลอยกระทงด้วยการนำเครื่องสักการะปักลงในกระทงแล้วลอยน้ำ ถือเป็นกาสักการบูชาและขอมาพระแม่คงคานั้นเอง ในทางธรรมนั้นหมายถึงการแสดงความกตัญญูตเวทีต่อพระแม่คงคาในฐานะที่ท่านดูแลรักษาน้ำให้เราใช้ ตรงกันข้ามนี้ ถ้าเราปฏิบัติไม่ดีต่อกันก็จะเกิดผลกระทบเกิดอันตรายต่อเราภายหลัง เช่นว่าถ้าเราปฏิบัติไม่ดีต่อพ่อแม่ ต่อครูอาจารย์ก็จะได้รับการประณามจากสังคม ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ เรียกได้ว่ามีรายการให้เราปฏิบัติต่อกันในประเทศกาลสงกรานต์ครบถ้วน

ความจำเป็นของจริยธรรม ต้องบอกว่ามีความจำเป็นที่ต้องคงไว้ รักษาไว้ด้วยการปฏิบัติจากจิตสำนึกของคนทุกรุ่น ทุกวัย ทุกเพศ ในทางปฏิบัตินั้นจะเห็นได้ชัดทีเดียวเมื่อถึงเทศกาลสงกรานต์ ผู้คนทั้งหลายที่ไปทำงานต่างที่ต่างถิ่นพากันกลับถิ่นฐานบ้านเกิดของ โดยเฉพาะพื้นที่กรุงเทพมหานครนั้น เมื่อลูกจ้างกลับบ้านกันในประเทศกาลนี้ ทำให้พื้นที่กรุงเทพฯ และปริมณฑลหรือเกือบทุกจังหวัดก็ว่าได้เจียบเหงา ก่อนและหลังเทศกาลนี้ 7 วันจะเป็นวันเดินทาง ซึ่งเดินทางกันไม่ว่าทางน้ำ ทางบก อากาศทุกเที่ยวพาหนะล้วนแต่บอกว่าเต็ม ทางรัฐบาลมีโครงการณรงค์ว่า 7 วันอันตราย ทั้งนี้ก็เพราะเกิดจากความจำเป็นที่เรามีจิตสำนึกต่อวัฒนธรรมประเพณี เพื่อปฏิบัติภารกิจตามรายการเทศกาลสงกรานต์ มีการทำบุญอุทิศส่วนกุศล ก่อเจดีย์ทราย สรงน้ำพระ รดน้ำค้าวผู้หลักผู้ใหญ่ พอศีลขอพร ผูกมือผูกแขน ปลอญนกลปลอญปลา ร่วมกันแสดงการละเล่นตามประเพณีพื้นบ้านต่าง ๆ ซึ่งการแสดงออกทางกายภาพต่าง ๆ เหล่านี้ก่อให้เกิดการปฏิบัติธรรมร่วมกัน

สามารถละลายกิเลสได้ คนที่เคยเกลียดกันก็จะรัก เป็นการอโหสิกรรมแก่กัน และได้กายสามัคคีซึ่งจะนำพาหมู่คณะให้เกิดสุข ดังพุทธพจน์ที่ว่า สุขา สงฺฆสฺส สามคฺคี¹

1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาเนื้อหาสาระด้านประวัติการพัฒนากิจการ กระบวนการ และคติความเชื่อของประเพณีสงกรานต์
- 2) เพื่อศึกษาคุณค่าทางจริยธรรมของประเพณีสงกรานต์

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

1) ขอบเขตเนื้อหา

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตเนื้อหาไว้ 2 ตอน ตามกรอบแนวคิด ดังนี้

- ประวัติและพัฒนากิจการของประเพณีสงกรานต์
- กิจกรรมที่ปฏิบัติในประเพณีสงกรานต์
- กระบวนการของประเพณีสงกรานต์
- คติความเชื่อของประเพณีสงกรานต์
- คุณค่าทางจริยธรรมของประเพณีสงกรานต์

2) ขอบเขตระยะเวลา

ระยะเวลาการวิจัย 1 ปี ในปีงบประมาณ (ตุลาคม 2552 – กันยายน 2553)

3) ขอบเขตพื้นที่และกลุ่มประชากร:

- (1) พื้นที่ที่ 1 ภาคกลาง ได้แก่ ชุมชนวัดหนองขุนชาติ ตำบลหนองสรวง อำเภอหนองฉาง จังหวัดอุทัยธานี จำนวน 10 คน
- (2) พื้นที่ที่ 2 ภาคอีสาน ได้แก่ ชุมชนหมู่บ้านเม็กใหญ่ อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี จำนวน 10 คน
- (3) พื้นที่ที่ 3 ภาคเหนือ ได้แก่ ชุมชนหมู่บ้านบ่อภาค อำเภอชาติตระการ จังหวัดพิษณุโลก จำนวน 10 คน
- (4) พื้นที่ที่ 4 ภาคใต้ ได้แก่ ชุมชนวิทยาลัยศรีโสภณ ตำบลมะม่วงสองต้น อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช จำนวน 10 คน

¹ พ.ร.บ. (ไทย) 25/194/93.

1.4 คำนิยามที่ใช้ในการวิจัย

คุณค่า หมายถึง การเกิดผลที่พึงประสงค์ เป็นคุณ เป็นประโยชน์ เอื้ออำนวยต่อชีวิต และจิตใจ มีผลให้ตนเองและสังคมสันติสุข สร้างนิสัยให้เป็นคนมีระเบียบวินัยในตนเอง รักความสะอาด รู้รักที่จะสามัคคี เห็นคุณจากการทำดี เห็นโทษจากการทำความชั่ว มีจิตสำนึกในความถูกต้อง ความเหมาะสม รักความธรรม และเอื้ออำนวยต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่เหมาะสม

จริยธรรม หมายถึง ความมีระเบียบวินัย ความสามัคคี ความเมตตา มีความกรุณาต่อสรรพสัตว์ ความเอื้ออาทรต่อสภาพแวดล้อมทางสังคมและธรรมชาติ เป็นการปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ เป็นนิสัย หลีกเลี่ยงการปฏิบัติแบบเอาอย่างที่ไม่เหมาะสม ทำตามอารมณ์ เพียงเพื่อให้ได้รับคำยกย่องสรรเสริญชั่วครั้งชั่วคราวเท่านั้น

คุณค่าทางจริยธรรม หมายถึง คุณประโยชน์ที่ได้รับจากการปฏิบัติตามประเพณี ความมีระเบียบวินัยเข้าใจและรักการเอื้ออำนวยต่อสภาพแวดล้อมทางสังคมและธรรมชาติ เห็นคุณค่าของจริยธรรมว่ามีบทบาทหรือมีอิทธิพลสูงในการสะท้อนสังคม หรือส่วนบุคคล มีความสงบสุขในชีวิต มีความเจริญก้าวหน้าในชีวิต มีอะไรที่ดีขึ้น ทำให้มีชื่อเสียง อันเกิดจากการเสียสละ มีโอกาสทำสังคมสงเคราะห์ มีโอกาสได้พบหน้าผู้หลักผู้ใหญ่ ร่วมแรงร่วมใจกันบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ณ ปัจจุบันนี้ สังคมไทยมีนโยบายซึ่งอาศัยประเพณีสงกรานต์ทำกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งที่เป็นของทางการ และชุมชนกำหนดขึ้นเอง ดังนี้

-วันประมงแห่งชาติ มีกิจกรรมคือปล่อยปลา

-วันครอบครัว มีกิจกรรมที่ลูกหลานเหลนกลับสู่บ้านเพื่อรดน้ำดำหัวพ่อแม่ และขอพร

-วันผู้สูงอายุ มีกิจกรรมมอบสิ่งของแก่ผู้หลักผู้ใหญ่ อำนวยอวยพร และขอ

พรจากท่าน

-วันกตัญญู แสดงออกโดยกิจกรรมรดน้ำดำหัวผู้หลักผู้ใหญ่ สรงน้ำพระ ก่อเจดีย์ทราย ถ้ำเสาดันโพธิ์

-วันพญาวัน จากการที่คนในครอบครัวมาพร้อมหน้าพร้อมตากันภายหลังที่ออกไปทำงานต่างที่ต่างถิ่นไกลบ้าน เมื่อเทศกาลนี้ก็กลับมา

-วันอภัยโทษ แสดงออกจากการกิจกรรมการละเล่นน้ำ ฟ้อนรำ ถ่วงล้อเกวียนกัน โดยไม่สาถัก

-วันขึ้นปีใหม่ของไทยในปัจจุบัน แสดงออกด้วยกิจกรรมเฉลิมฉลองไชโยให้ร้อง แซ่ซ้องสรรเสริญ มีการละเล่นพื้นบ้านอย่างสนุกสนาน

สงกรานต์ หมายถึง การเคลื่อนย้าย การผ่านไป การตัดกันของราศีมีนกับราศีเมษ ซึ่ง

ประจวบเหมาะกับเดือนเมษายนนี้ ตามตำนานคือ ดวงอาทิตย์เคลื่อนย้ายจากราศีมีนเข้าสู่ราศีเมษ การเคลื่อนย้ายนี้มาตรงกับวันที่ 13, 14 และวันที่ 15 เดือนเมษายนของทุกปี ใช้เวลาถึง 3 วัน โดยใน 3 วันนี้เรียกไม่เหมือนกัน คือวันที่ 13 เป็นมหาสงกรานต์ วันที่ 14 เป็นวันเนา เป็นวันช้อนกันของดวงอาทิตย์พอดี วันที่ 15 เป็นวันเถลิงศก คือวันเข้าสู่ศักราชใหม่ ด้วยประการนี้จึงถือกันว่าเป็นวันขึ้นปีใหม่ของไทยด้วย คนไทยถือคตินี้ทำการเฉลิมฉลองกัน ก็พอ ๆ กับเฉลิมฉลองในวันปีใหม่สากลคือวันที่ 1 มกราคม นั่นเอง

แต่สงกรานต์นี้ เป็นเพณี หรือเป็นจัดเทศกาล เป็นวัฒนธรรม เพราะจะเป็นศูนย์รวมความคิด ศูนย์รวมกายภาพ และการแสดงออกของคน คำว่าสงกรานต์มีความเกี่ยวข้องกับจริยธรรม เพราะ ณ ที่นี้ถือเป็นแหล่งจริยธรรม จะเห็นว่ารายการหลัก ๆ ที่ถือเป็นแหล่งจริยธรรมคือ ปัญหา 3 ราศี การสงฆ์น้ำพระ การทำบุญอุทิศส่วนกุศล การก่อเจดีย์ทราย การปล่อยนกปล่อยปลา การรดน้ำดำหัวผู้หลักผู้ใหญ่ รวมไปถึงกำเนิดวันผู้สูงอายุ วันครอบครัว วันประมงแห่งชาติ

ปัญหา 3 ราศี หมายถึง ปัญหาจริยธรรม 3 ข้อ ที่กบิลพรหมกับธรรมบาลกุมารทากัน โดยมีเศียรเป็นเดิมพัน เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในประเพณีสงกรานต์ที่สำคัญยิ่ง คือ ปัญหาข้อที่ 1 ตอนเช้า ราศีอยู่ไหน ตอบว่าอยู่ที่ใบหน้า จึงต้องทำให้เกิดราศีด้วยการใช้ล้างหน้าในตอนเช้า รวมไปถึงแปลงฟัน แต่งองค์ทรงเครื่องให้เรียบร้อยก่อนออกบ้านไปเรียน ไปทำงาน หรือไปเที่ยวเฮฮากับใคร เมื่อส่วนตัวของตัวเองเรียบร้อย หน้าที่การงานที่ทำก็เสร็จทุกอย่าง ปัญหาข้อที่ 2 ตอนกลางวันราศีอยู่ที่ไหน ตอบว่าอยู่ที่อก เมื่ออากาศร้อนจัดก็นำน้ำเย็นมาลูบอก เพื่อระงับยับยั้งความโมโหโกรธา ด้วยความรักเมตตา ความกรุณา เป็นปรีชาธรรมหมายถึงให้ทำใจให้เย็น ๆ ไม่ให้ร้อนรนไปกับอากาศร้อนในกลางวัน ปัญหาข้อที่ 3 ตอนกลางคืน ราศีอยู่ที่ไหน ตอบว่า อยู่ที่เท้า จึงล้างเท้าก่อนเข้านอน หลังไปเที่ยวเตร่เฮฮา เพื่อไม่ให้เปื้อนเปรอะที่หลับที่นอน อันเป็นที่มาของเชื้อโรค เช่น กาฬโรค อหิวาตกโรค รวมทั้งโรคไข้หวัดใหม่ 2009 ดังนั้น คุณค่าทางจริยธรรมที่เกิดขึ้นจากปัญหานี้ ถือว่าจะสร้างระเบียบวินัยให้เกิดขึ้นกับตนเอง

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1) ประโยชน์ในการศึกษาเรียนรู้และปฏิบัติ

- (1) เกิดจิตสำนึกในวัฒนธรรมประเพณีและปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง
- (2) เกิดความรู้และเข้าใจความเป็นมาของประเพณีสงกรานต์
- (2) ได้แนวทางอนุรักษ์และพัฒนาประเพณีที่ยั่งยืน

2) หน่วยงานที่นำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

- (1) หน่วยงานการศึกษาคณะสงฆ์ ศูนย์การเผยแผ่ธรรมและปฏิบัติธรรม
- (2) สำนักงานพระพุทธศาสนาประจำจังหวัด และวัฒนธรรมประจำจังหวัด
- (3) องค์การการท่องเที่ยวจังหวัด
- (4) เทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล องค์การบริหารส่วนจังหวัด
- (5) สถานศึกษาภาครัฐและเอกชน
- (6) บุคคลที่สนใจทั่วไป